

POHJOISTA NOMADIEPISTEMOLOGIAA

Elina Helander ja Kaarina Kailo
(toim.), *Ei alkua, ei loppua:
saamelaisten puheenvuoro*. Like,
Helsinki 1999. 260 s.

Tutkijat tulilla turisemassa

Ei alkua, ei loppua koostuu pääosin haastatteluista, tai keskusteluista, kuten tekijät haluavat sanoa; keskusteluista kirjan toimittajien ja saamelaisten kulttuuri-ihmisten kesken. Keskustelijat ovat pääsääntöisesti kirjailijoita ja runoilijoita, mutta ilahduttavasti mukaan mahtuu myös esimerkiksi käsityöntekijä Petteri Laiti. Kirjailijoilta kuten Kerttu Vuolab, Rauni Magga Lukkari ja Inger-Mari Aikio on lisäksi mukana lyhyitä tekstinäytteitä. Näin kirjallisuuden ja kielen teema on huomattavimmin esillä, samoin sekä aiheesta että toimittajien Kailon ja Helanderin lähtökohdista kumpuava feminismi-teema. Lisäksi teoksessa on toimittajien kirjoittamat alku sanat ja heidän keskustelunsa otsikolla ”Elämisen nomadinen kehä”, jossa naistutkimuksen professori Kaarina Kailo jututtaa tutkija Elina Helanderia. Tämä keskustelu liikkuu hiukan teoreettisemmilla vesillä, puhutaan tietokäsityksistä, postmodernismista, paradigmaista, viitataan akateemiseen tapaan lähteisiin. Tekijöiden keskustelu onkin parhaimmillaan liittäessään postmodernismin ja anti-essentialismin kysymykset arkipäiväiseen – tässä tapauksessa Helanderin ja Kailon – tutkijuuteen ja yhteisöllisyyteen. Toimittajat painottavat, että valitessaan tutkimuksensa metodeita ja kohteita sekä taustaoletuksia tulee samalla valinneeksi ne yhteisöt, joihin kuuluu ja mahdollisesti myös ne yhteisöt, joiden olemassaoloa uhkaa. Kun on kyse saamelaisten kaltaisesta etnisestä vähemmistöstä ja alkuperäiskansasta, on vaarana taloudellisen ja tieteellisen vallankäytön epätasapainon uudistaminen. Kuten Helander toteaa, ”saamelaiskylät

vilisevät opiskelijoita ja tutkijoita” (s. 227), eikä ole selvää, että tutkijoiden pyrkimyksenä olisi kunnioittaa saamelaisten omaa tapaa määritellä itsensä.

Eettinen pohdinta onkin ominaista kaikille kirjan keskusteluille. Syrjinnän, sukupuolen, luonnon ja perinteen ongelmat ovat koko ajan läsnä. Asiat ovat kipeitä, niistä ei ole helppo puhua, jotkut haastateltavat sanovatkin suoraan suhtautuvansa haastattelutilanteisiin kielteisesti. Helanderin esiintuoman nomadisen kehän ajatus tuntuu olevan paikka paikoin lähellä hermeneuttista kehää, esimerkiksi siinä, että tavoitteena on ”käyttää tätä metodia tilanteen mukaan jonkinlaisena tieteellisenä lähtökohdana dialogin toisen osapuolen arvomaailman ja tieteellisten ajatteluun sisältyvien oletusten paljastamiseksi ja esilletuomiseksi.” (s. 224) Dialogin toinen osapuoli on tässä tietenkin suomalaiset, länsimaat, Eurooppa. Kyseenalaistuksen tarkoituksena on myös päästä ottamaan vastuu niistä etnosentrisistä menetelmistä, joita tutkimuksessa käytetään: tätä Helander kutsuu tieteen aikuistumiseksi vastakohtana valtaväestön tavalle mystifioida oma tiedonkäsityksensä ”oikeammaksi”. Helander antaa myös hienon määritelmän siitä, millaisen aidon dialogin eri kulttuurien välillä tulisi olla: ”Oikeassa dialogissa molempien osapuolten pitää pystyä käyttämään hyväksi toisen edustamaa perspektiiviä. Jos ollaan hyvin tarkkoja, niin tässä edellytetään sisäistä mentaalista yhteisymmärrystä, jonka aikaansaaminen voi olla vaikeaa jos kyseessä on suuret kulttuurierot.” (s. 227). Vaikeaa varmasti, erityisesti jos

otetaan vakavasti kulttuurien yhteismitattomuuden mahdollisuus ja se ”puoliymmärrys”, jonka Helander mainitsee kaikista kauheimpana (s. 223). Kirjassa kulttuurien yhteismitattomuutta kuvataan symbolisesti, kun suomalaista ja länsimaista ajattelua verrataan neliskanttisuuteen ja saamelaista ja nomadista ajattelua ympyrään.

Suomalainen kolonialismi

Tekijöiden ääneen lausuttu tarkoitus on ”häiritä niin maallikoiden kuin tiedeihmistien Eurooppa-keskeisiä ajatusmalleja” ja ”lisätä tietoutta saamelaisia koskevista enemmistö–vähemmistö-suhteista” (s. 13). Hyvä niin. Onhan hämmästyttävää, millaisella Eurooppa-keskeisyydellä akateeminen monikulttuurikeskustelu usein toimii, miten helposti suomalainen kolonialismi jää Suomessa käsittelemättä ja miten ohutta ja lainattua enemmistö–vähemmistö-kirjoon liittyvä tutkimus on. Helander ja Kailo ottavat ilahduttavasti haastateltujen asettaman haasteen vakavissaan, silloinkin kun se koskee heitä itseään. Lainataan näytteeksi vaikka Finlandia-ehdokas Kirsti Palton (KP) haastattelua (s. 56.):

”Kaarina Kailo: Miten toimii yhteistyö suomalaisten feministien kanssa? Onko olemassa minkäänlaista organisoitua solidaarisuutta?”

KP: Ei, ei minkäänlaista. Eivät kyllä ole ottaneet yhteyttä ainakaan minuun päin.

KK: Onko suomalaisten ja saamelais-ten feministien dialogista ollut mitään puhetta? Onko siinä ollut mitään jännittilojoja?

KP: Ei kertakaikkiaan yhtään mitään. Ei ole ollut mitään yhteyttä.

KK: Sain sen vaikutelman, ettei Pohjo-
lan yliopistojen naistutkimuksen ope-
tusohjelmissä ole mitään saamelais-
asiaan liittyvää aineistoa.

KP: Ei ole.”

Kuten professori Kailo toteaa, monin paikoin maailmassa esimerkiksi naisasiaan liittyvän kirjallisuuden on katettava myös ei-länsimainen ja pre-kolumbianinen (Suomessa vaikkapa pre-Isohaaran pato) historia.

Kuka puhuu?

Haastatteluista koostuvien kirjojen tyypilinen ongelma, tekijöiden pyrkimysten suhde haastateltujen omaan ääneen on jonkinlainen sivujuonne tässäkin kirjassa. Helander ja Kailo esittävät alkusanoissaan, että tieto-oppi, epistemologia, toimii kirjassa eräänlaisena siltana, jonka avulla saamelaista kulttuurimaisemaa halutaan tehdä tunnetuksi toisenlaiseen maisemaan tottuneelle. Näin tietokäsitystä tai epistemologisen kokonaishahmotuksen vaadetta ei haluta lyödä saamelaisen tiedon päälle, vaan käyttää metaforana asian ymmärrettävyyden kannalta. Laavua esimerkiksi verrataan yliopistoon, koska kokemusperäisen tiedon välittäminen ja arviointi tapahtuu laavulla keskustellessa. Kulttuurinen itsemäärittely lieneekin se vaikein kysymys: miten valtaväestö tunnistaa ja tunnustaa kulttuurin, joka sen omien mittapuiden mukaan ei ole kulttuuria; miten tunnistaa tiedon, joka ei ole tietoa. Tekijät aavistavat vaaran esimerkiksi siinä, miten saamelaisten tiedosta tehdään kauppatavaraa ei-saamelaiselle älymystölle (s. 16). Näitä vaaroja välttääkseen tekijät haluavat edetä ilman ”tietoista tulkinallista viitekehystä”, jotta postmoderniin tapaan synteesi ja loppuhuipennus voidaan välttää ja jotta keskustelukumppanit pääsevät mukaan tutkimuksen subjekteina. Lukija jää kuitenkin ihmettelemään, eikö Kailon ja Helanderin kirjan loppuun ja muista erilleen sijoitettu keskustelu toimi jonkinlaisena viimeisenä naulana, varsinkin kun Helanderin tieto-opillisen ”epäilyn ja häirinnän metodi”, nomadinen kehä, esitellään alku-

sanoissa tapana tehdä tutkimusta ilman objektivoituneita ja patriarkalisia. No, tällaisia paradoksaalisia postmodernismin kuoppia lienee miltei mahdotonta kokonaan välttää. Arveluttaa kuitenkin, miksi samaan aikaan pitää pyrkiä ikään kuin tuomaan jotakin läpi ”ilman tulkintaa” ja korostaa ”objektiivisuuden” vaaroja. Tämä kysymys nousee siitä huolimatta, että voi hyvin ymmärtää tekijöiden julkituoman huolen ja närkästyksen siitä ”tiedon kontrollin” perinteestä, joka Suomessa heidän mukaansa pahemmin kuin esimerkiksi Pohjois-Amerikassa – jossa Kailo on pitkään työskennellyt – hallitsee julkaisukanavia.

Se paradoksien kaivelusta: itse keskustelut on kyllä jätetty raikkaan raaoiksi. Jotkin kysymykset toistuvat haastattelussa, mutta myös haastateltavien ajatuksenjuoksu on selvästi päässyt kirjan sivuille. Eriaisuudessaan riemastuttava on vaikkapa Eino Guttormin töksähtelevä ja lakoninen osuus tai suuresti arvostetun Nils-Aslak Valkepään osuma: ”Alkuperäiskansoilla ei ole ollenkaan tietoa siitä, mikä olisi tarpeellista puhuttaessa selästä luonnon saastuttamisesta minkä valtayhteiskunta on saanut tekniikkanaan aikaan. He ovat käyttäneet tekniikkaa tavalla, josta alkuperäiskansoilla ei ole omaa tietoa.” (s. 122–123). Jotkin aiheet nousevat kerta toisensa jälkeen keskustelujen polttopisteeksi. Esimerkiksi kristinuskon ja yleisen oppivelvollisuuden – asuntolakoulujen – aiheuttama tuho ja katkeruus tulee useista haastatteluista päälle kouriintuntuvalla ja arkisella vakuuttavuudella.

Konkreettiset yhteiskunnalliset seikat nousevat esiin myös Petteri Laitin haastattelussa, jossa hän huomauttaa, miten perinteisten käsityöammattien harjoittaminen on tehty käytännössä mahdottomaksi esimerkiksi verotuksen avulla. Pitkän harjaantumisen ja työprosessin vaativan käsityön tuotteiden hinnat nousevat pilviin, käsityötaitoja ei opita kotona vaan korkeintaan kouluissa; kaikki tämä syö pohjaa taidon jatkuvuudelta ja tekee tilaa robotisoitumiselle. Vähintäänkin käsityöläisen on mielletävä itsensä uudelleen hurjan kalliiden luksustuotteiden taitajaksi.

Tässäkin esimerkissä konkretia on niin selkeää, ettei kolonialismi ja kulttuurien syrjijäminen tunnu miltään abstraktilta tai paperin makuiselta ongelmalta: suomalainen verotuskäytäntö ja tukijärjestelmät systemaattisesti suosivat koneistettua ja ulkoistettua massatuotantoa perinteisten ja kulttuuriin sidottujen käsityö-

taitojen sijaan. Sen vaikeampaa asiaa ei ole hahmottaa, sen kummallisemmasta ei globalisaatioissa ja perinnekulttuurien tuhossa tällä kohta ole kyse. Samaan tapaan vääntää taloudellinen ohjaus myös poronhoitoa elämäntavasta lihantuotannoksi.

Saamelaisten puheenvuoroksi mainittu kirja tietysti kaatuu tai seisoo puheenvuorojensa mukana. Hiukan kapeahan otos on, mutta turha siitä on suurempaa melua nostaa. Ei alkua, ei loppua on nimenomaan mielenkiintoinen ja tärkeä avaus, ei ensyklopedia. Tätä tarvitaan lisää, niin valistunutta postmodernia metodikeskustelua kuin saamelaisten ja muiden vähemmistöjen omaa ääntäkin. Keskustelut onnistuvat hyvin polveilemaan samojen teemojen äärellä ilman, että syntyy kaavamaisista toistoa tai kysymysten asettamaa rutiinia. Samalla tärkeät metodiset ja filosofiset pohdiskelut pysyvät jalat maassa, kun tapaus- ja yksityiskohtaisuus on riittävää. Lainataan ratkaisevasta kieli-kysymyksestä vielä Kerttu Vuolabin näkemystä:

”Osaan minä joten kuten englantia-kin; miksi minä vaivautuisin kirjoittamaan neljän miljoonan suomalaisen vuoksi [...] Mutta en minä voi sillä tavalla ajatella asioita. Esimerkiksi jano, jonka minä olen oppinut saamen kielellä sanomaan, sana ’goiku’. Minä olen kokenut sen sanan omassa ruumiissani itse silloin kun minä sen sanan olen oppinut. Silloin kun minä olen oppinut sen suomeksi tai englanniksi, olen sen itse kirjasta oppinut enkä minä sillä hetkellä ole itse kokenut sitä sanaa ’goiku’. Vieraita kieliä lähestytään kuin perseellä puuhun kii-
veten, ensin opitaan suuret systeemit, sitten, mitä enemmän opitaan sitä enemmän opitaan ihmisen tunteita ja vivahteita. Äidinkielen oppimisessa lähdetään kaikkein tärkeimmästä liikkeelle: elämään jäämisestä: nälkä, jano, pissa.” (s. 79–80).

Tere Vadén